

БОВЧЕВЪ.

ИЗДА № 4267

ДЪРЖАВНИЯТЪ СТРОЙ И НОВАТА КОНСТИТУЦИЯ ВЪ ЧЕРНА-ГОРА.

(Отпечатъкъ отъ „Юридически Прѣгледъ“ г. XIV,
кн. VII и VIII).

СОФИЯ

Печатница на П. М. Бжзайтовъ

1906.

С. С. БОБЧЕВЪ.

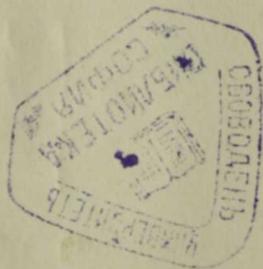
~~187-81~~

II 360

ДЪРЖАВНИЯТЪ СТРОЙ И НОВАТА КОНСТИТУЦИЯ ВЪ ЧЕРНА-ГОРА.

№ 4267

(Отпечатъкъ отъ „Юридически Прѣгледъ“ г. XIV,
кн. VII и VIII).

СОФИЯ
Печатница на П. М. Бжзайтовъ
1906.

С. С. Бобчевъ :

ДЪРЖАВНИЯТЪ СТРОЙ И НОВАТА КОНСТИТУЦИЯ ВЪ ЧЕРНА-ГОРА*).

На Никулдень, лани, Негово Кралско Височество Князътъ — Господаръ на Княжество Черна-Гора, Никола I, прогласи прѣдъ една скупщина, че дава на народа си конституция — „Земалски Уставъ.“

Колко и да се чува за нѣкакво разкаяние, че е даденъ тоя Уставъ, едва ли единъ рицарь-князь, като Никола I Петровичъ, ще се опита да се повръща назадъ. Това никакъ не би отговаряло на неговитѣ думи въ „Проглас народу Црногорскоме“ отъ Лучиндень (18 окт. 1905 г.), и въ „прѣстолната бесѣда“ на Никулдень (6 дек. 1905 г.) „Като изхождамъ, каза князь Никола I, отъ увѣренността, че за Ч.-Г. прѣмина врѣмето за самодържавие—което бѣше и хубаво и славно,“ и като се ржководя още отъ духа на врѣмето, азъ рѣшихъ да дамъ на това владѣние други обликъ, съ който моятъ народъ ще встѣпи съ напрѣднатитѣ народи, и съ негова помощъ, надѣвамъ се, бърже, много бърже ще иде напрѣдъ и къмъ голѣма слава... Давамъ го (Уставътъ, Конституцията) на моя народъ да си послужи съ него мѣдро и почтено, да се гордѣй и слави съ него, като мирна и отъ Бога благословена добивка, за която и никой въ моята земя не бѣ помислилъ—което е най-слабодумно доказателство, че самодържавието не е било никому тежко, освѣнъ на мене, поради прѣогромната ми отговорность. И нека всѣки бжде увѣренъ, че тоя Уставъ не е дѣло на една нощъ, или резултатъ отъ подражаване на съврѣменнитѣ политически обстоятелства, както би помислили нѣ-

* Литературни помагала: 1. П. Ровинскій — Черногорія въ ся прошломъ и настоящемъ; — 2. Петковичъ, Черногорія и Черногорци. Спб. 1877; — 3. Черногорія и черногорци въ томъ XXXVIII-и на Энци. Словарь Брокгаузъ и Ефронъ.

кои непосветени людие—той е изключително рожба на моето лично убѣждение, прѣдметъ на моитѣ отколѣшни желанія и наслѣдие отъ свободолюбивитѣ схващанія на моитѣ въ Бозѣ почивши прадѣди : защото кому свободата е била по-мила не жели тѣмъ и кой я е разпалвалъ въ сръбскитѣ сърдца повече отъ тѣхъ? Освѣнъ горѣприведенитѣ побуждения, не мога да не помѣна и горешото си желание още приживѣ да упжтя моя народъ по пжтя на истинската уставность, а моя наслѣдникъ да запознае, какъ трѣбва да върви другарски и ржка за ржка съ милия си народъ по стѣпкитѣ на напрѣдка, по който днесъ крачи цѣлъ свѣтъ. Отъ днесъ нашето отечество става Уставна монархия.“

И така, управляваната отъ столѣтия по единъ патриархаленъ и абсолютенъ начинъ Черна-Гора встѣпва въ реда на модернитѣ, правовитѣ европейски държави. Тѣй наречената абсолютна наслѣдствена монархия, на чело на която се нахожда отдавна династията на Петровичъ-Нѣгошъ, вече се прѣвръща въ конституционна монархия. Да се запознаемъ съ основнитѣ черти на тая конституция — не е излишно.

Но, по-напрѣдъ, нека приведемъ нѣколко общи, макаръ и бѣгливи, бѣлѣжки за Ч. Г. и за нейния държавенъ строй.

I.

Територия. — Население. — Бюджетъ. — Поминъкъ. — Военни сили. — Морско дѣло.

Черна-Гора, и слѣдъ порастването ѝ по силата на Берлинския договоръ, е малка, но геройска страна. Тя обема 9080 кв. километра пространство съ едно население отъ 227,841 жители. На кв. километъръ се падатъ, прочее, 25 жители. Православни сж 201,067, католици 12,924, протестанти 10 и мусюлмани — 13,84) душъ.

Внѣ отъ Ч. Г. живѣятъ около 6,000 души черногорци, разпрѣснати по Австрия, Европейска Турция, главно въ Цариградъ, по Сърбия и Русия. Въ послѣднѣо врѣме черногорцитѣ почнаха да емигриратъ въ Америка и отчасти въ Египетъ : въ Александрия и Санъ-Франциско има вече малки черногорски колонии.

Главнитѣ градове на Ч. Г., слѣдъ Цѣтинье — столица съ 3,000 душъ,—сж Подгорица (6534 д.), Никшичъ (3530 д.).

Улциньо (5,005 д.), Баръ (Антивари) (2114 д.), Колашинъ (958 д.), Нѣгошь (1,875 д.), Даниловградъ (1122 д.), Риека (1526 д.), Вирбазаръ (558 д.), Андреевацъ (895 д.).

Старата Ч. Г. — старитѣ владѣния до Берлинския договоръ—сж гористи, каменисти, неплодовити върхове, които достигатъ отъ 700 до 1700 метра надъ морската равнина. Новитѣ владѣния около Шкодренското езеро и Крайморието сж богати, плодовити, но и тѣ сж малко пространство. Ч. Г. се задушва отъ тѣснота. Тя има нужда, прѣди всичко, отъ територия. Съ тая, която сега притежава, трудно е, много трудно е да има висока култура, добъръ животъ!

Ч. Г. се граничи съ Далмация (Бока-Которска), Херцеговина, Скопския и Шкодренски вилаети и Ядранско (Адриатическо) море, на което тя има двѣ пристанища: Улцинь (Дулциньо) и Баръ (Антивари).

Народътъ се поминава съ мжка и изключително отъ земледѣлие, лозарство, скотовѣдство и малко риболовство. На дължъ и на ширъ на 9000 километра пространство на Ч. Г. се нахождатъ всички климати и произведения. Тукъ има и най-голѣмитѣ студове, по върховетѣ, и редомъ съ тѣхъ най-мекия климатъ, дѣто маслината, портокальтъ, нарѣтъ сж съсъди съ гроздето и лавра.

Бюджетътъ на държавата състои въ доходи 881,662 фиоринти (флорина) и разходи толкозъ. Особнитѣ статии на доходитѣ и разходитѣ сж както слѣдва въ фиоринти:

Доходи:		Разходи:	
		Цивилна листа . . . ф.	60,000
		Апанажи "	20,986
Поземеленъ данкъ ф.	358,577	Министер. на вжтр. "	230,912
Мито "	208,755	" на войната "	93,160
Монополи "	140,000	" на финанс. "	112,908
Държавни имоти: до-		" на правосжд. "	92,450
мени, пощи и теле-		" на просвѣщ. "	
графи и пр. "	12,000	и вѣроизпов. "	170,014
Разни "	102,000	Минис. на вѣншн. р. "	52,252
		Непрѣдвидени "	48,840
Всичко	881,662		
			<u>881,662</u>

Текущата монета въ Ч. Г. е австрийската. Както въ Австрия и тукъ продължава да се смѣта на фиоринти, при

всичко, че кроната (близо нашия левъ) отдавна е законната монетна единица. Единъ фиоринтъ има двѣ крони. Сега сж сѣчени черно-горски монети никелови по 1, 2, 10 и 20 стотинки; до мѣсець августъ тѣ не бѣха още пуснати въ обращение.

И Ч. Г. вече има свой държавенъ дългъ; той достига до 960,000 фиоринта (около два милиона лева). Тоя дългъ е направенъ главно за прокарване шосейния пѣть, който върви отъ Которъ—Кръстацъ—Нѣгошъ—Цѣтине—Рѣка—Вирпазаръ—Баръ-Подгорица—Даниловъградъ-Подгорица—Плавница, на Шкодренското езеро.

Търговията е не особено развита. Вносътъ надминава почти съ $\frac{1}{3}$ износа. Вносътъ е около 1 милионъ и половина фиоринти. Това е обаче една приблизителна цифра, защото статистика нѣма. Ч. Г. изнася добитъкъ, вълна, кожи, сирене, риба (отъ Шкодренското езеро), медъ, вино, плодове; внася — храни, оръжие, манифактурни и колониални стоки.

Ч. Г., гнѣздото на най-неустрасимитѣ юнаци и войници, нѣма никаква постоянна войска. Всѣки черногорець е войникъ и той е длъженъ да служи отъ 15 до 60 години. Въ мирно врѣме има нѣщо като кадри: 2 дружини-школи и двѣ батареи-школи. Една отъ тѣзи дружини-школи три пѣти въ годината обучава 400 душъ по 3—4 мѣсеца. Друга една батарея-школа обучава по 80 душъ прѣзъ 6 мѣсеца. Въ недѣлнитѣ и празнични дни ставатъ упражнения, на които взематъ участие всички, които носятъ военната повинностъ. Такива се прѣсмѣтатъ до 35,000 пѣхотинци и 900 артилеристи.

Княжеската гвардия състои отъ 80 перяници. Редътъ и безопасността се пазятъ отъ по десетина стражари въ най-важнитѣ мѣста.

Черногорцитѣ не се оплакватъ никакъ отъ отсъствие на безопасностъ и редъ, а се оплакватъ — отъ сиромашия. Въ врѣме на война ще има, по новата военна организация, 9 бригади (8 пѣхотни и 1 артилерия съ 58 дружини и 9 батареи).

Въоръжението на Ч. Г. състои отъ 100,000 пушки (отъ тѣхъ Русия ѝ подари на два пѣти 60,000 пушки берданки и иглянки съ 30,000,000 патрони). Артилерията има 12 топа чиличани и 6 бронзови Крупъ, 2 руска сист., 6 сист. Гитингъ, 2 обсални орждия и 20 горски.

Морскитѣ сили на Ч. Г. още не сж уредени. Наистина въ Цѣтинье има едно морско вѣдомство, но военни параходи

Ч. Г. нѣма, нито на Ядранско море, нито на Шкодренското езеро. Това ѝ е запрѣтено отъ 29 чл. на Берлин. догворъ.

Пристанища има Баръ, Улцинь и Св. Николай на Бояна. На море тя има само подарения отъ Русия голѣмъ, невоененъ параходъ „Ярославъ“, а на Шкодренското езеро има княжеския параходъ „Даница“ и една частна парна ладия, която подържа съобщението между Рѣка, Вирпазаръ и Шкодра (Скутаръ). Споредъ 29 членъ отъ Берлинския договоръ Ч. Г. не може да има параходи по морето, а ѝ е прѣдоставена само свобода на плаване по Бояна отъ Шкодренското езеро до морето и обратно, само че и тази свобода е стѣснена отъ честитѣ прѣспирни съ турцитѣ. Това обстоятелство и икономическото положение на Ч. Г. е дала възможность на чужди параходи отъ австрийския „Лойдъ“, отъ Унгаро-хърватското дружество и други да работятъ до Баръ и Улцинь, а сжщо така и на около 150 малки ладии: албански, гръцки и др. да носятъ черногорски флагъ.

Черногорскитѣ морски пристанища — Баръ и Улцинь — бидейки закрити за военнитѣ параходи на всички народи, Австрия по Берл. договоръ има право на морска въ тѣхъ полиция и за тая цѣль държи тамъ единъ воененъ параходъ.

II.

Исторически погледъ: — Старо население въ Зета. — Първата Черна-Гора. — Ч. Г. при Балшичитѣ; при режима на владицитѣ. — Реформи. — Ч. Г. наслѣдственно свѣтско княжество. —

Първи законодателни актове. — Сенатъ и Скупщина.

Историята на Ч. Г. е часть отъ многострадалния животъ въ миналото на южнитѣ славяни. Черногорцитѣ сж сърби, тѣхниятъ езикъ е единъ мекъ сърбски диалектъ, който е най-близко до херцеговинския.

Най-рано населена съ тракоилирийци, послѣ побѣдявана отъ римляни (въ врѣме на Р. Хр.), влѣзла въ състава на Далмация (като Диоклея), послѣ занета отъ сърбитѣ, Ч. Г. е била една жупа, управлявана отъ жупанъ, подъ главенството на сърбски великъ-жупанъ. Жупата се наричала Зета, която се простирала до Драчь (Дурацо).

Името Черна Гора се появява въ XV в.; то се срѣща въ единъ договоръ на сърбския деспотъ Бранковичъ съ Венецианската Република отъ 1425 год. Столица на Зета била Шкодра. Християнството се разпространило тукъ въ X—XI в. в. Обществениятъ битъ въ това врѣме и по-късно при Стефана Нѣманя и Душана е билъ сжщиятъ както въ Сърбия. Ние имаме за него обширни и документални данни въ Законника на царъ Стефана Душана, тоя първи кодексъ на южнославянскитѣ обществено — и частно-правни отношения. Българитѣ не единъ пжтъ сж идвали въ Зета. Иванъ Асѣнъ II завоева дори Драчъ (Дурацо).

Ч.-Г. прѣкарва особенъ периодъ при Балшичитѣ, мѣстни, зетски господари (1356—1421 г.) и при Черноевичитѣ (1427—1561 г.), първиятъ отъ които Стефанъ е билъ зеть на Балша. Единъ отъ Черноевичитѣ Иванбегъ е прѣнесълъ столицата отъ Жабянъ въ Цѣтинье (1484 г.), гдѣто основалъ и първата типография на Балканския полуостровъ. Когато въ 1516 год. послѣдниятъ отъ Черноевичитѣ—Георгий, за да избѣгне позора отъ прѣдаване на Ч.-Г. въ турски ржцѣ—се отдалечилъ въ Венеция, властѣта останала въ ржцѣтѣ на владиката Вавила. Съ него се почва новъ периодъ на владишко управление въ Ч.-Г. (1516—1697 г.)

Ч.-Г., и въ най-ранно врѣме е прѣдставлявала една федерация отъ почти съвършено самостоятелни племена. Всѣко племе имало своя главатаръ—нареченъ воевода, кнезь, а въ турско врѣме—сердаръ. Тѣзи воеводи сж имали правата на управление, сждъ, военна команда; тѣ имали надъ себе си общия господаръ на Ч. Г., който билъ нѣщо като феодаленъ владѣтель, но това никакъ не имъ прѣчило да се считатъ и равни нему и съвсѣмъ независими. Много пжти едно племе възставало противъ друго, обикновено да си отмъсти за убийството на нѣкой неговъ членъ: старата славянска вражда — кръвната мъсть — е живѣла, и доскоро, въ най-силни проявления въ тази почти-първобитна страна. Подобни кръвни гонитби сж траяли цѣли десетилѣтия. Въ тѣхъ сж срѣщали нѣкои села противъ други, нѣкои задружни челяди—противъ други. Вслѣдствие на нѣмането парични знакове натуралното стопанство е било прѣимущественото. Мѣната е поглъщала вжтрѣшната търговия.

Отъ врѣме на врѣме се свиквали частични и общи черногорски народни събори—скупщини—на които могли да присъствуватъ всички възрастни черногорци. На тѣзи събори сж се рѣшавали питання за война или миръ съ турци и арнаути а — въ врѣме на владишкото управление — избиралъ се новъ господарь, който получавалъ ржкополагане отъ сърбския патриархъ въ Австрия, и рѣшавали се нѣкои между-племенни прѣширни, напр. за кръвната мьсть. Рѣшенията на общата скупщина сж имали обикновено съвѣщателенъ характеръ; но много пжти тѣ трѣбвало да бждатъ чути и изпълнени отъ княза—господарь, ако той е искалъ да бжде спокоенъ на прѣстола си.

Когато владици поели управлението, Ч. Г. се прѣвърнала въ една теократическа республика, която запазила, а, въ извѣстни отношения, дори усилила своя демократически характеръ. Въ всичкото врѣме на режима на владицитѣ—господари Ч. Г. се разправяла въ боеве съ турцитѣ за независимостъта си. Тази постоянна гверияска (горска) война закаляла черногореца и направила отъ него безстрашенъ и безподобенъ войникъ, който не се смущавалъ въ никоя кървава срѣща, като прѣдпочиталъ смъртъта отъ плѣна или отъ бѣгството. Това обстоятелство е причината, гдѣто черногорецътъ зарѣзалъ полека-лека земледѣлие, скотовѣдство, търговия, прѣдоставилъ това на женитѣ или на чужденцитѣ, а самъ останалъ само войникъ.

Отъ 1697 до 1851 г. владицитѣ, които управлявали Ч. Г. биле отъ рода на Нико Петровичъ, отъ племето на Нѣгошитѣ. И сега, пжтникътъ, който отива отъ Которъ въ Цѣтинье, минавайки прѣзъ Нѣгошъ, ще чуе отъ своя коларь: „ето тукъ е кжщата на дѣдитѣ на князь Никола.“ Това сж малки каменни горски кжщурки съ единъ издѣланъ надъ входнитѣ порти гербъ.

Отъ врѣмето на Петра Великий черногорцитѣ добиватъ единъ мораленъ подемъ въ своитѣ сили. Херцеговинецътъ Михайль Малородовичъ имъ донася „много здраве“ отъ Петра Велики, като имъ обѣщава въ войнитѣ съ Турция „награди отъ Бога и милость отъ него“. Почватъ се нови кръвопролитни боеве съ турцитѣ, въ които щастието минавало промѣнливо и на двѣтѣ страни. Петръ Великий не отишелъ да помогне на Ч. Г., а се задоволилъ съ изпровождане на юнацитѣ 160 златни медали и парично пособие, което отъ тогазъ

се е уголѣмявало и ежегодно се дава на Ч. Г. Отъ това врѣме — управлението на владика Даниила — се почва и повратниятъ пунктъ на черногорския животъ: патриархалността почва, макаръ и слабо, да отстъпя на новата култура.

Въ 1718 г. се основала г у в е р н а д у р а — особна свѣтска длѣжностъ, която минавала по наслѣдство и задачата на която била да прѣдставлява Ч. Г. въ отношенията ѝ съ чуждитѣ държави. Това станало по настояването на Венеция, която искала да освободи владиката отъ неподобающи на сана му свѣтски обязанности. Това е било нѣщо като наслѣдственъ министръ на външнитѣ работи, за какъвто първи билъ избранъ Диканъ, отъ племето Озриничи, но синъ му отстъпилъ тази длѣжностъ на Радонича пакъ отъ племето на Нѣгушитѣ. Венеция, на която прѣемница сега е Италия, се опитала да наложи своето рѣководителско влияние на Ч. Г., поискала гувернадурътъ да живѣе въ Которъ (Катаро) и да му плаща тя. Почва се и друго разнищване въ стария патриархаленъ държавенъ строй: вмѣсто племена, като държавно-обществени единици се появяватъ поземелнитѣ, административни окръжия — н а х и т ѣ, надъ които имало воеводи и сердари. Пособията въ пари отъ Русия, Венеция, Австрия, които идвали въ Ч. Г., извикали замѣната на натуралното стопанство съ парично, което до нѣкъдѣ взело да влияе и върху моралната чистота на служащитѣ.

Владиката Петръ I се опиталъ да основе школа, а прѣемникътъ му Петръ II Петровичъ (рѣкоположенъ въ С.-Петербургъ) обнародвалъ първия писанъ Законникъ на Ч. Г. (1798 г.). Всички обаче усилия да се измѣни изъ основа първобитниятъ строй и битъ на черногорцитѣ не сполучили, главно поради консерватизма на маситѣ и грамадната сила на прѣданията, а, друго, поради нѣмането на срѣдства, а черногорцитѣ рѣшително се отказвали да плащатъ какви и да било данъци: „ако ние искаме да бждемъ подданици, казвали на скупщинитѣ си, то ние би плащали данъкъ на турцитѣ.“ Петръ II отиѣнилъ гувернадурството (1833 г.) и учредилъ сенатъ отъ 12 воеводи на най-силнитѣ племена, който засѣдалъ при владиката и ималъ свѣщателенъ характеръ на законодателенъ органъ. Сенаторитѣ получавали по 100 фиоринта годишно; прѣседателятъ му 1200 ф. На другитѣ чиновници сжщо била назначена плата.

Нищожнитѣ по-прѣди държавни разходи въ това врѣме изведнѣжъ сж възкачили на 28.700 фиоринта. Тѣй като чуждитѣ парични помощи не стигали, то станало нужда да се введе първиятъ въ Ч. Г. подоменъ данѣкъ годишно 2 фиоринта. Тогазъ кжщи имало 11.700, а жители 107.000. Прѣзъ слѣднитѣ години данѣцитѣ порасли.

Петръ II ввелъ въ Ч. Г. смъртното наказание. Прѣди него сжществувало крѣвното отмѣствяване и убиване съ камѣне оная жена, която прѣлюбодѣйствувала. Характерно е, че маситѣ не се помирявали никакъ съ тая задѣлжителностъ: тѣ възстанали противъ прилагането на смъртното наказание: сждиитѣ, които я произнасяли, и изпълнителитѣ извиквали противъ себе си крѣвава мѣсть отъ страна на роднинитѣ на наказания съ смъртъ. Първа тѣмница въ Ч. Г. била уредена пакъ при Петра II. По-късно (1856 г.) смъртното наказание било введено въ Законника на князь Данила. Сжщиятъ Петръ II се погрижилъ да разшири народното образование, подновилъ изчезналата типография и се опиталъ да събуди търговията въ страната си.

Слѣдъ смъртъта на владиката Петра II Ч. Г. става свѣтско княжество (1852 г.). Когато той умрѣлъ, прѣемникътъ му Данило се училъ въ Виена. Въ слѣдната година (1853) Данило прѣдложилъ на Сената писана конституция отъ 6 наредби. Черна Гора се прогласявала за свѣтска държава подъ наслѣдствената властъ на князь. Епископъ или архиепископъ е трѣбвало да се избира изъ челядъта на Нѣгошитѣ или другитѣ знатни челяди въ страната.

Тая Конституция била приета отъ Сената; сенатътъ и народътъ дали клетва за вѣрность на Данило, като първи князь; веднага слѣдъ това го признали за такѣвъ Австрия и Русия.

Народнитѣ скупщини отъ врѣме на врѣме се свиквали, но князь Данило е билъ *de facto* единъ неограниченъ господаръ на Ч. Г. Той е вѣрвалъ, че за единъ още патриархално живущъ народъ, като черногорския, необходимо е еднолична и недѣлима властъ. Сенатътъ и архиепископътъ били негови послушни людие, които той си назначавалъ; колкото за скупщината, която свиквалъ отъ врѣме на врѣме, тя само изслушвала волята и рѣшенията му безъ съпротивление.

Въ 1855 г. князь Данило обнародвалъ Законникъ, който е билъ кодексъ по държавното административно и граждан-

ско право. Той не далъ възможность на В. Порта да го счита за васалъ и когато на Парижкия конгресъ, прѣдставителъ на Портата говорилъ за Черна-Гора като за васално на Турция княжество, князь Данило се обърналъ съ силенъ протестъ къмъ държавитѣ. Въ тоя протестъ се е казвало, че Черна-Гора никога не е бивала подвластна или васална на Турция.

Въ 1860 г. Данило наслѣди племенникътъ му сегашниятъ князь Никола I Петровичъ Нѣгошъ.

III.

Сегашниятъ князь-господарь на Черна-Гора Николай I Петровичъ Нѣгошъ е получилъ едно солидно образование въ Триестъ и Парижъ. Той водѣ три войни съ Турция (1862, 1876 и 1877—78). Слѣдъ послѣдната война, споредъ Берлинския договоръ, Черна-Гора доби формално припознаване на своята самостоятелностъ и спечели едно териториално уголъмение съ 5000 кв. км., съ което Ч.-Гора порастна повече отъ двойно. На сѣверъ тя получи Никшичъ и часть отъ Херцеговина, на западъ — Антивари (Баръ) и Дулциньо (Улцинь), като достигна Синьо (Ядранско) море, на югъ — Подгорица и часть отъ Скутарското езеро, и на изтокъ — значителни владѣния.

Характерно е, че до 1868 год. частниятъ бюджетъ на княза не е билъ отдѣлянъ отъ държавния. Всичко е отивало по една патриархално-феодална система, по традиция закрѣпнала. (Както ще се види по-долу, новата черногорска конституция прѣдвижда едно изрично отдѣляне на държавния имотъ отъ частния на княза). Князь Николай тогава (1868 г.) опрѣдѣли и своята цивилна листа, която измѣнява нѣколко пкти отсетнѣ: сега е 100,000 фиоринта нему лично, и 25,000 ф. наслѣднику Данило, който стана пълнолѣтенъ въ 1889 год. когато даде клетва за вѣрность на княза, на православната черкова и на руския царь Александра III. Въ бюджета се прѣдвиждатъ разноски и за другитѣ дѣца на княза.

Въ 1879 г. бѣше унищоженъ сенатътъ и замѣненъ съ државен савѣтъ отъ 8 члена — 4 назначавани отъ княза, а 4 избирани отъ всенароденъ съборъ, пакъ по князово прѣдложение. Тоя съвѣтъ имаше съвѣщателенъ гласъ. Съборъ (скупщина) се свикваше отъ князь Никола само по нѣкога

въ извънредни случаи. Това бѣше съвършено неуредено народно събрание, на което присѣдстваваха всички стари и видни хора, съ които князътъ искаше да се сприкаже по нѣкои въпроси.

Въ 1882 г. се издаде законъ за мѣстното управление, споредъ който общинитѣ сами избиратъ своитѣ кметове за три години. Колкото за околицитѣ — капетани наречани — тѣ се управляваха отъ капитани, старото название на околнѣшкитѣ началници по южно-славянското право (капетани или катепани въ българскитѣ хрисувили, инакъ още кефалии). Капитанитѣ сж бивали назначавани отъ самия князь.

Въ законодателно отношение князь Никола е направилъ най-много за Ч.-Г. Той възложи на учения далматинець Д-ръ Валтазаръ Богишичъ, извѣстенъ голѣмъ познавачъ на южно-славянското обичайно право, изработването на граждански закони за княжеството. Слѣдъ дълги години работа, за която бѣше плащанъ отъ руското правителство, Богишичъ приготви „Општи Имовински Законикъ за Княжевину Црну Гору“, който първи пѣтъ се обнародва въ 1888 год., а по-късно съ малки измѣнения въ 1898 г. Законътъ е приспособенъ на нуждитѣ на княжеството, като сж взети въ внимание юридическитѣ обичаи и изобщо народния правогледъ. За тоя законикъ е писана обширна литература въ всички европейски книжници¹.

Съ разширението на княжеството появиха се и нови държавни и общественни нужди. Това бѣше една естествена причина да се извика извѣстно напругане въ финансово-икономическитѣ срѣдства на страната; данъцитѣ съответно съ разносикитѣ порастоха; вънъ отъ прѣжитѣ данъци появиха се косвени, особно митническитѣ.

Видѣхме, че въ Ч.-Г., и при напругнатитѣ ѝ срѣдства и при доста щедритѣ помощи отъ Русия, които въ днешно врѣме, споредъ свидѣтелството на В. Водовозовъ, възлазятъ на 100,000 рубли, не винаги доходитѣ покриватъ раз-

¹ Въ нашата литература по тоя законникъ е писалъ Д-ръ П. Данчевъ. Вж. „Новиятъ граждански законникъ за княжество Черна-Гора“. „Ю. Сп.“ 11. Въ сѣщото списание отъ В. Богишича: Нѣколко думи върху принципитѣ и методата, слѣдвани въ кодификацията на черно-горскии граждански законъ. Писмо до единъ приятель, прѣвелъ отъ френски А. К. „Ю. Сп.“ 1. 8.— За другитѣ трудове на Богишича, вж. С. С. Бобчевъ, Нѣколко думи за българското обичайно право. Пловдивъ, 1893, на стр. 16—18. На френски законникътъ е прѣведенъ и издаденъ съ извѣстни бѣлѣжки отъ Dareste.

носка. Поради това, Ч.-Г. е била принудена да направи заемъ и тя вече има държавенъ дългъ.

IV.

Политическиятъ строй на Черна Гора станалъ отъ патриархално-феодаленъ — теократическо-патриархаленъ, а на послѣднѣно монархическо-патриархаленъ, не можеше да се удържи въ това си положение. Същението, ширено съ грижитѣ на самия князь Николай I, културата, която засѣгаше по-състоятелнитѣ класове, досѣганята съ външни фактори, каквито станаха твърдѣ учестени, отъ какъ Ч. Г. излѣзе на море и се направи великолѣпния шосеенъ пътъ отъ Которъ до Цетинье, свърѣменнитѣ условия на икономически и търговски обмѣнъ—всичко това извикваше едно по-ново прѣустройство на държавното здание.

Нѣма съмнѣние обаче, че ако князь Никола не бѣше пожелалъ самъ, дълго врѣме още черногорцитѣ щѣха да си останатъ при стария държавенъ строй.

Новата черногорска конституция носи название: „Устав за княжевину Црну Гору“. Тя е прогласена както се означава въ нея на Никуль-день, 1905 год., въ Цетинье.

Уставътъ съдържа петнадесетъ отдѣла, една прѣходна наредба, а всичко 122 члена.

Ние ще дадемъ тукъ едно съкращение отъ самия уставъ, безъ да влаземе въ неговото критическо разгледване.

Първиятъ дѣлъ (чл. чл. 1—40) се отнася до облика на държавата (облик владавине), княза господарь, държавната власть и държавната вѣра. „Княжество Черна Гора е наслѣдствена уставна монархия съ народно прѣдставителство“ гласи членъ първи. Князътъ господарь е глава на държавата и, като такъвъ, има правата на държавна власть, и изпълнява ги споредъ наредбитѣ на тоя Уставъ. Неговата личностъ е неприкосновенна и неотговорна. Той не може да бжде сжденъ (чл. 2). Той изврѣшва законод. власть съ народната скупштина (чл. 3), потвърдява и обнародва законитѣ (чл. 4), заповѣдва надъ всички войски (чл. 5), защитава признатитѣ вѣроизповѣдания въ Ч. Гора (чл. 6), застъпва страната въ всички отношения съ външнитѣ държави, про-

¹ Подчертаванията сж наши; тѣ се правятъ на мѣста, които сж по-особено характерни.

гласява война, сключва договори за миръ и съюзъ, съобщава за това на н. скупщина до колкото и когато интереситъ и сигурността на земята му допускатъ това. За търговски договори или за такива, при които се изисква плащане отъ държавната хазна, или измѣняване на държавнитъ закони, или съ които се ограничаватъ явни и частни права на черногор. граждани, потрѣбно е одобрението на н. скупщина (чл. 7).

Князътъ назначава държ. чиновници (8), дава военнитъ чиновове (9), има право да кове пари (10), да раздава ордени, титули и други отличия (11), има право на амнистия (12), на помилване (13). Характерна е втора алинея отъ 13 ст., въ която изрично е казано: „Прѣкротяване слѣдствието и сѣденето, аболиция, на политическитъ прѣстѣпници не може да бжде.“ — Вѣрата на княза—господаръ и на негова домъ трѣбва да е православната (14). Нито прѣстолонаслѣдникътъ, нито другитъ членове на владѣтелния домъ не могатъ да встѣпятъ въ бракъ, безъ разрѣшението на княза—господаръ (15). Кога отсъствува отъ Ч. Гора, князътъ е замѣстванъ отъ прѣстолонаслѣдника, ако и той е възпрѣпятствуванъ — отъ мин. съвѣтъ, по упѣтванията на княза, въ границитъ на Устава (16). Князътъ свиква н. скупщина на редовна или извънредна сесия. Той лично отваря и затваря сесиятъ (сѣдници) съ „прѣстолна бесѣда“ или пъкъ чрѣзъ мин. съвѣтъ съ писмо или указъ. Той може да отложи, па и да разпуска, въ който случай указътъ приподписватъ всички министри (17). Въ Ч. Гора влада князь Никола Първи Петровичъ Нѣгошъ. Подъ думата владѣтеленъ домъ въ конституцията се разумѣва: владѣтельтъ (влададец) владѣтелката (владарка), прѣстолонаслѣдникътъ, прѣстолонаслѣдницата. Членове на влад. домъ сж: бащата и дѣцата на владѣтеля, прадѣдитъ му, въ права линия; послѣ — синове, брѣтя, дѣщери, сестри, синовци, унуци и унуки (18). Уставътъ въ тоя случай не само е категориченъ и изчерпателенъ, но прибавя дословно: „Никакви други роднини, по кръвь или сватовщина, не се сматратъ кате

² Черногорскитъ „Уставъ“ употрѣбва вмѣсто граждани думата „државляне“, т. е. членове на държавата и нийдѣ не употрѣбва думата „поданици, както правятъ нѣкои конституции, включително и нашата (чл. чл. 54, 56., 47.). Нека се прибави веднага, че бълг. конституция знае само поданици на българското княжество,

членове на владѣтелния домъ, та не могатъ да иматъ никакви прерогативи, нито права повече отъ другитѣ черногорски граждани“ (послѣдня ал. чл. 18).

Княза наследва мъжкото му потомство по редъ на първородство, както това се урежда отъ народния „фамилиаренъ статутъ“ (19). Князътъ и наследникътъ на прѣстола сж пълнолѣтни отъ 18 год. (20). Щомъ умре князътъ, стѣпва на прѣстола наследникътъ, който свиква, слѣдъ 30 дена, н. скупщина, дава клетва, както това става и при прѣдаване прѣстола прѣстолонаслѣднику приживѣ (21). Клетвата е формулирана въ специаленъ чл. 22. До пълнолѣтието на наследника княж. власть упражнява „княжевско намѣстничество“ отъ троица (23), назначени съ завѣщание отъ княза или, ако не сж, отъ н. скупщина (24). Конституцията прѣдвижда, че князътъ трѣбва да напише завѣщанието си своеречно, министритѣ се подписватъ като свидѣтели, а завѣщанието става въ 3 екз. за пазене въ Държ. Съвѣтъ, въ Великия Сждъ и у пазача на държавния печатъ (25). Въ отсъствие на такова намѣстничество, врѣменно управлява мин. съвѣтъ (26). Ако живѣе княгинята-майка, тя трѣбва да влазя въ намѣстничеството, а другитѣ два намѣстника избира н. скупщина (27). Тѣ получаватъ плата една петина отъ цивилната листа, по равно. Тѣ даватъ сжщо клетва (30). Ако е възпрѣпятствуванъ нѣкой намѣстникъ или умре, замѣства го прѣдседателътъ на Държ. Съвѣтъ (82). Цивилната листа се урежда съ законъ и не се повишава безъ съгласието на скупщината, нито се намалява безъ съгласието на княза (35).

Държавната областъ нито се дѣли, нито се отчуждава. Нейнитѣ граници не могатъ да се намалятъ, ни размѣнятъ безъ споразумѣването на княза съ н. скупщина (36). Ч.-Г. се дѣли на области, областитѣ на капитани, а тѣ-на общини. (37). Гербътъ на княжеството е двуглавъ бѣлъ орелъ, съ царска корона, съ царски скиптръ въ дѣснитѣ, и съ шаръ въ лѣвитѣ нектѣ. На гърдитѣ му има левъ на червенъ щитъ (38). Народнитѣ бои сж: червено, синьо, бѣло (39). Държ. вѣра е изт.-православна. Черногорската черква е автокефална. Тя не зависи отъ никоя чужда черкова, но въ догмитѣ подържа единство съ изт. православната вселенска черкова. Всички други признати вѣроизповѣдания сж свободни въ Ч.-Г. (40).

Вториятъ дѣлъ се отнася до „народното прѣдстави-
 телство“. За него е казано изрочно въ чл. 41. „Народното
 прѣдставителство е народната скупщина. Тя замѣнява: досе-
 гашнитѣ народни зборове, състанъци и вѣчета въ Ч-Г“. Ясно
 е историческото значение на тая статия; тя е искала сѣкашъ
 да подчертае, че днешниятъ черногорски парламентъ иде като
 еволюционно развитие на другошнитѣ народни зборове. Н.
 с. се свиква всѣка година на Лучинъ день, 18 окт., тамъ, гдѣто
 посочи князътъ; а, ако трѣбва, той я свиква и на извънредни
 сесии (42). Нар. прѣдставители (народни посланици) се изби-
 ратъ за 4 години (43). Н. с. състои отъ лица, избрани отъ наро-
 да и по право: черногорскиятъ митрополитъ, архиепископътъ
 барски и примасъ сѣрбски (католически), мюфтията, прѣдсе-
 дателътъ и членоветѣ на Държ. Съвѣтъ, прѣдседателътъ на
 Великия Сждъ, прѣдседателътъ на Главната държавна кон-
 трола и трима бригадири, които назначава князътъ (чл. 45). Из-
 боритѣ сж прѣки (чл. 49). Всѣка капетания и областнитѣ гра-
 дове, както Улцинь (Дулциньо) избиратъ по единъ депу-
 татъ (чл. 47). Всѣки пълнолѣтенъ черногорски „държавянинъ“
 има право да гласува (48). Лицата, които губятъ това право
 сж посочени въ чл. 49. Войници и офицери не избиратъ (50).
 За да бжде нѣкой избираемъ трѣбва: да има право да из-
 бира, да е навършилъ 30 год., да живѣе постоянно въ Черна-
 Гора, (освѣнъ проведенитѣ съ държавна мисия), да има гра-
 жданскитѣ си права и да плаща най-малко 15 корони (около 15 л.)
 налози и данъци (порезе и дации) (53). Полицейски и админи-
 стративни чиновници не могатъ да бждатъ депутати. Избра-
 ниятъ трѣбва да е добилъ абсолютно болшинство гласове (56).
 Ако нѣма абсолютно болшинство гласува се измежду
 двамата получили най-много гласове; ако тѣ сж
 получили по равно гласове, тегли се жребие (коц-
 ка). Упраздни ли се нѣкое депутатско мѣсто, изборъ се нарежда
 най-много въ единъ мѣсець (60). Запрѣтватъ се задължи-
 телни упжтвания отъ избирателитѣ. Скупщината сама прѣ-
 гледва пълномощията на своитѣ членове и ги утвърдява или
 унищожавя (62). Депутатитѣ се кълнатъ за вѣрность на кон-
 ституцията и че ще иматъ прѣдъ очи благо на княза и
 отечеството (63). Скупщината си избира прѣдседателъ, под-
 прѣдседателъ и двама секретари. Тя отговаря съ адресъ на
 прѣстолната бесѣда (64). Засѣданията ѝ сж явни и тайни.

Тайни сж кога поиска прѣдседателтъ, правителството или десетъ депутата. Тя рѣшава кога има повече отъ половината депутати, а гласува явно поименно, съ ставане, освѣнѣ въ случаитѣ на чл. 29 и 64 на Устава (т. е. при изборъ за намѣстникъ и при гласуване адреса съ отговоръ на тронното слово гласува се тайно). Поименно се гласува за цѣлокупния законъ и за бюджета (70).

Третиятъ дѣлъ е за вѣдомството (круг власти) на н. скупщина. Това вѣдомство е опрѣдѣлено въ Устава или засѣга прѣдмети, които князътъ чрѣзъ правителството си отнесе до нея (72). Никой законъ не може безъ скупщината да се издаде, отмѣни, измѣни или задължително изтълкува (73). Кога се издаватъ отъ княза закони трѣбва да се посочи одобрението имъ отъ скупщината, а когато — наредби за изпълн. на законъ, трѣбва да се посочи тоя законъ (74). Когато поради обща опасностъ не може да се свика скупщина, наредбитѣ на княза иматъ сила на законъ, додѣ се събере пакъ тя (75). Никакъвъ данкъ или берия не може се уреди или измѣни безъ одобрѣнието на н. скупщина (77). Формални проекти за законодателство идатъ само отъ правителството, но и скупщината може да прѣдлага такива на правителството. Подаркъ, награда или помощъ нѣкому може да прѣдлага само правителството (78). Министритѣ участвуватъ въ заседанията, изслушватъ се, колчимъ пожелають, и слѣдъ дебатитѣ пакъ могатъ да говорятъ (79). Князътъ може да назначава свои повѣренници въ скупщината и не министри (80). Всѣко прѣдложение или въпросъ, внесенъ отъ правителството или отъ камарата, трѣбва понапрѣдъ да се обсъди въ една комисия отъ депутати, че тогазъ да се рѣшава въ скупщината (89). Министритѣ сж длѣжни да даватъ обяснения както въ комиситѣ, така и въ скупщината, освѣнѣ когато тѣхното съобщение би поврѣдило държавнитѣ интереси (80). Ако скупщината приеме нѣкой проектъ, съ свои измѣнения и допълнения, а правителството не го усвои, то може сжщиятъ проектъ или съвсѣмъ да го оттегли назадъ, или, съ своитѣ поправки, да го повърне на сжщата скупщина (88). Ако скупщината съвсѣмъ отхвърли единъ проектъ, правителството може да го повърне пакъ въ сжщата ск., но съ измѣнение (83). Н. скупщина поднася князу приетия бюджетъ.

Когато тя намали или съвсѣмъ изостави нѣкои статии, тя е длѣжна да мотивира своитѣ рѣшения (91). Правителството изуча всестранно това възражение и ако не го одобри дава нови обяснения на ск. Ако скупщината и тоя пжтъ не одобри исканитѣ суми или бжде разпусната, важи стариятъ бюджетъ (92). Всѣки държавенъ дългъ се сключва съ съгласието на скупщината. Извънредно може да стане заемъ до 200,000 круни (лева). Князьтъ може и свърхсмѣтно да разрѣши до 50 х. кр., а правителството долага на първа скупщина (93). Ск. има права на изборна и чисто административна анкета (94). Тя приема жалби противъ мин. рѣшения, но лично тжжителитѣ не приема. Сжщо така тя може да приема молби отъ народа, но не и молителитѣ (чл. 96). Депутатътъ не огговаря за своя трудъ въ скупщината. Ако той нападне нар. скупщина или отдѣлни депутати, прѣдседателътъ прѣкъсва заседанието за полдень, а на другото заседание прѣдседателътъ прѣдлага такъвъ депутатъ да се изключи изъ ск. за нѣколко врѣме. Ако ли би причинилъ съ говора си поврѣди, които се наказватъ като злодѣяние или прѣстѣпление, такъвъ депутатъ се прѣдава на угл. сждъ, но се взема разрѣшението на скупщината (97). Петъ деня прѣди да се отвори ск. и въ всичко врѣме на заседанията ѝ депутатитѣ не се запираатъ, нито прѣслѣдватъ, освѣнъ за *flagrant délit* (98—90). Народнитѣ прѣдставители получаватъ плата споредъ закона (102).

Дѣлъ четвърти засѣга—министритѣ, които назначава князьтъ (104). Мин. съвѣтъ е първата държавна служба, подъ надзора на княза (чл. 105). Въ мин. съв. заседаватъ министритѣ, отъ които князьтъ назначава одного за прѣдседателъ (106). Тѣ се кълнатъ за вѣрность князу и че ще пазятъ съвѣстно устава и законитѣ (107). Тѣ сж отговорни прѣдъ княза и скупщината за своитѣ дѣла. Всѣки държавенъ актъ подписанъ отъ княза, трѣбва да носи приподписването на надлежния министръ (108). Само черногорски „държавянинъ“ може да бжде министръ (109). Слѣдъ оставка, мин. стои най-много година на разположение; послѣ, ако не добие служба равна на оная, отъ която е дошелъ за министръ, има право на пенсия, по закона. Ако не е билъ държавенъ чиновникъ, добива служба съ 400 круни (лева) мѣсечно. Ако нѣма таквазъ служба,

той се пенсионира (чл. 110). Министритъ се сждятъ: 1. за измѣна на отечеството или князу; 2. за нарушение конституцията; 3. за подкупъ; 4. за уврѣждане държавата съ користни цѣли; 5. за нарушаване законитѣ въ случаи, които покаже законътъ за министерска отговорность (111). Министъръ може да бжде обвиненъ отъ княза или отъ скупщината. Тжжбата се поднася на скупщината — ако е отъ княза; ако е отъ скупщината, трѣбва да е подписана отъ третина на всички народни прѣдставители (112). Петгодишната давность покрива министра (113). За да се даде на сждъ министъръ, рѣшава се съ двѣ трети отъ присѣтстваващитѣ депутати (114). Министритъ сжди Държавенъ Сждъ, който се състои отъ членоветѣ на Държавния Съвѣтъ и отъ тия на Великия сждъ (115). Князътъ не може да помилва осждения министъръ, нито може да спре почнатото издирване, освѣнъ, ако би прѣдложила това скупщината (116). Особенъ законъ ще уреди подсждността на министерската отговорность, наказанията, на които министритѣ ще подпадатъ и процедурата за сжденето имъ (117).

Дѣлъ пети—за държавния съвѣтъ. Д. с. състои отъ петъ членове, поставени отъ княза, който назначава изъ срѣдата имъ и единъ прѣдседателъ (119). Тѣ трѣбва да сж: черногорски „държавяни“, 35 год., свършили редовно нѣкакъвъ факултетъ или друга висша специална школа и които 10 години сж били на държавна служба, или онѣзи, които сж били министри (119). Д. съвѣтъ има за длъжность: 1) да изучва законопроектитѣ — прѣди да се внесатъ въ скупщината и да си дава мнѣнието по тѣхъ; 2) да дава мнѣния по други държавни питання; 3) да служи като върховенъ административенъ сждъ; 4) да рѣшава стълкновенията между админ. и сждилищата; 5) да сжди държ. чиновници; 6) да одобрява нѣкои кредити; 7) да приема въ изключ. случаи черног. поданици; 8) да одобрява спогодби на частни лица съ държавата; 9) да одобрява изключ. извънр. кредити по 93 чл. У; 10) да гледа прѣпирни съ държавата на уврѣдени лица, да се произнася по прѣпирни съ Главната Държ. Контрола и пр. (120).

Дѣлъ шести се отнася до войската. Всѣки черногорецъ служи въ войската (122). Устройството, срокътъ и подробноститѣ се уреждатъ съ особенъ законъ (123). Формацията на войската отрежда князътъ (124). Сжщо—и дисципли-

нарнитѣ наредби (125). Войниците и офицеритѣ се сждятъ за угл. дѣла отъ военни сждове, само додѣ сж подѣ байракъ.

Дѣлъ седми — черковѣа, школа, добротворни заведения. Признатитѣ вѣроизповѣдания сж свободни (128). Черно-горската митрополия, герр. архиерейскитѣ съборъ управлява вжтрѣшно източно-православната черкова. Барската архиепискупия управлява римско-католическата, а черн. мюфтия — мухамеданската (129). Вѣроизповѣданията сж поставени подѣ надзора на мин. на просв. и черк. дѣла (130). Уреждането на правосл. управление става по договоръ между министра на просв. съ архиер. съборъ (131). Дух. лица сж подсждни за дух. нарушения на дух. власть (132). Жалби противъ злоупотрѣбленията на всички духовни власти се подаватъ на мин. на просв. (134). Правосл. дух. власти се прѣписватъ съ чуждитѣ черкови съ одобрението на мин. на просв. Служебната прѣписка на другитѣ вѣроизповѣдания съ чуждитѣ дух. власти се поднася на виждане и одобрѣние на мин. на просв. и черковнитѣ работи (135). Прозелитизмътъ е запретенъ (136). Ни една духовна власть не може да разглежда и обнародва служебни писма или наредби безѣ одобрение на министра (137).

Основното образование е задължително и безплатно (138). Всички школи и просвѣтни дружества сж подѣ надзора на мин. на просв. (139). Добротворнитѣ заведения и фондове сжществуватъ съ одобрението на властѣта (140). Правосл. свещенници иматъ свой пенсионенъ фондъ (141).

Осми дѣлъ — сждебна власть. Правосждието е независимо. Правдата се раздава въ името на княза (142). Въ страната има околийски (капетански), областни сждилища и Велики Сждъ (143). Въ градове, за които се говори въ закона, първостепенна сждийска власть упражняватъ общинскитѣ сждилища (144). Всички сждии назначава князътъ. Тѣ не могатъ да бждатъ мѣстени, уволнявани или пенсионирани мимо закона (145). Чл. чл. 146—147 прѣдписватъ нѣкои процесуални правила. Характерно е, че за всички прѣстѣпления подсждимиятъ трѣба да има защитникъ: свой или, ако нѣма, поставя му се отъ сжда. Сждиитѣ трѣба да сж свършили правото. Сждия въ обл. сждъ трѣбва да е навършилъ 25 год. и да има двѣ год. практика;—въ Вел. сждъ да е 30 год. Прѣдседательтъ на обл. сждъ трѣбва да има 4 год. практика, на Великия сждъ 6 (15)

Дѣлъ девети — държавни финансии. Всѣки дава данѣкъ (дация) и налогъ (порезъ), освѣнъ князътъ и членовѣтъ на владѣтелния домъ. Бюджетътъ се гласува отъ скупщината за една година, и се внася въ скупщината наедно съ завършеното миналогодишно бюдж. упражнение (155—162).

Дѣлъ десети — държавенъ имотъ. Държавниятъ имотъ може да се отчужди или ипотекува само съ позволенieto на скупщината. Монополитѣ принадлежатъ на държавата и се управляватъ отъ министра на финанситѣ. Тя може да прѣхвърли това право на друго, но само за опрѣдѣлено врѣме и съ законъ. Сжщо е и съ концесиитѣ. Отъ държавния имотъ се различава частниятъ имотъ на княза. Съ него той си разполага приживѣ и поради смъртъ (169).

Дѣлъ единайсети. — Главна държавна контрола. Гл. Д. Контрола въ черногор. уставъ е това, което у насъ Върховната Смѣтна Палата. Тя състои отъ прѣдседателъ и два члена, избирани отъ н. скупщина изъ листа на кандидати, съставена отъ Държ. Съвѣтъ. Тя провѣрява извършенитѣ разходи (170—175).

Дѣлъ дванайсети — общини и юридически лица. Общинитѣ иматъ самоуправление, споредъ закона. Общ. дѣла вършатъ: общинскиятъ сждъ, иначе въ самия уставъ нареченъ — кметовски, общински одборъ (комитетъ) и общински зборъ (съвѣтъ). Изборитѣ за общ. съв. сж прѣки. Избиратели сж всички данѣкоплатци. Общината безъ общин. зборъ не може да установи никакъвъ налогъ (порезъ), не може да прави дългъ. Областитѣ, капетаниитѣ и общинитѣ могатъ да иматъ свой имотъ. Нова община безъ законъ не става. Никакво правно лице не може да сжществува безъ одобрението на държ. власть (179—189).

Дѣлъ тринайсети — урежда държавната служба, за назначенията, клетвата, пенсията. Подробности се уреждатъ въ закона (19—195).

Дѣлъ четирнайсети — за конституционнитѣ права на черногорскитѣ граждани. Тукъ се прѣдвижда равенството на всички прѣдъ закона, лична свобода (197), домашната неприкосновеностъ (204), отговорностъ по законъ, имотна неприкосновенностъ (206), свобода на съвѣстѣта, свобода на мисльта и на печата (208). Смъртното наказание се отмѣнява

за чисто политическитѣ прѣстѣпления. Изключаватъ се случаетѣ: покушение или извършване атентатъ върху личността на княза и на членоветѣ на владѣтелния домъ. Сжщо се изключватъ случаетѣ, кога има и друго злодѣяние или кога се наказва дѣлото съ смъртъ по военнитѣ закони (203). Допущатъ се събрания (зборове), дружества, споредъ закона. Може да напусне нѣкой черног. поданство, но откакъ си изпълни военната и други длѣжности, що има къмъ държавата и къмъ частнитѣ лица (215). Политическитѣ прѣстѣпници не се прѣдаватъ (217).

Петнайсети дѣлъ — Държавниятъ Уставъ (Конституцията). Държ. Уставъ не може да се мѣни нито изцѣло, нито отчасти (219). Прѣдложение да се измѣни, допълни или изтълкува може да направи князътъ или н. скупщина. За подобно нѣщо трѣбва да гласуватъ $\frac{2}{3}$ отъ присѣтствуващитѣ депутати и да се произнесатъ все така двѣ послѣдователни скупщини, разбира се — сесии (218—220).

IV.

Съ това се завършва Държавния Уставъ на Ч.-Гора. Въ нашата задача влязаше само да се запознаемъ съ неговото съдържание. Въ края му се прѣдвижда, че старитѣ закони додѣ се издадатъ нови, сж въ сила до колкото не сж противни на тая Конституция. Правителството ще приготви нови закони и наредби, които откакъ прѣгледа Държ. Съвѣтъ и одобри князътъ, ще иматъ сила на законъ и ще сж въ сила, додѣ ги разгледа н. скупщина.

Най-напрѣдъ правителството ще приготви: 1. законопроектъ за изборитѣ на народни прѣдставители за първата скупщина; 2. законопроектъ за вжтр. редъ на н. скупщина; 3. Законопроектъ за министерската отговорность. Тѣзи законопроекти вече се изработиха и обнародваха. По първия отъ тѣхъ и станаха първитѣ законодателни избори въ Черна-Гора (на 14 септ. т. г.).

Друга прѣходна наредба е, че Държавниятъ Съвѣтъ прѣстава въ досегашния си съставъ, но князътъ може, и мимо Устава, да назначи въ него членове, които ще работятъ до края на втория скупщински периодъ, когато ще се постѣпи споредъ чл. чл. 118 и 119 отъ Устава.

Също ще се попълнят, и мимо Устава, до края на втория скупщ. периодъ, Великия съдъ и областнитѣ съдове, както и поставянето на прѣдседателъ и членове на Главн. Държ. Контрола.

Новата черногорска конституция встѣпи въ сила на 6 дек. 1905 г. Изборитѣ за народни прѣдставители се вече извършиха и на 18 октомврий ще се почне законодателната работа на младия черногорски парламентъ.

Въ него ще заседаватъ черногорскитѣ депутати: „народни посланици“. Той ще се занимае съ слѣднитѣ законопроекти, както това прѣдвижда врѣменна наредба (шеста) на самия Уставъ: законъ за държавния бюджетъ, законъ за вѣтр. редъ на скупщината, законъ за министерската отговорность и др., които би се намѣрили за необходими, за да може да се въведе въ живота тоя Уставъ.

София, 5 октомврий 1906.